

Mariusz Antoni KAMIŃSKI

Akademia Sztuki Wojennej¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

m.a.kaminski@akademia.mil.pl

ORCID 0000-0001-9395-9744

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.09>

ŚLUŻBY WYWIADOWCZE I KONTRWYWIADOWCZE W STRUKTURZE ORGANÓW PAŃSTWA REPUBLIKI ESTONII

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza statusu prawnego, organizacji i uprawnień służb specjalnych Republiki Estonii. Autor prezentuje misję i zakres zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei*), Estońskiej Służby Wywiadowczej (*Välisluureamet*) oraz Centrum Wywiadu Wojskowego (*Luurekeskus*). Ukazuje również uwarunkowania historyczne estońskich służb specjalnych oraz ich umiejscowienie w strukturze organów państwa odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe, a także przedstawia system nadzoru na ich działalnością.

SŁOWA KLUCZOWE: służby specjalne, wywiad, kontrwywiad, Republika Estonii, Estońska Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Estońska Służba Wywiadowcza

INTELLIGENCE AND COUNTERINTELLIGENCE IN THE STRUCTURE OF THE STATE ORGANS OF THE REPUBLIC OF ESTONIA

ABSTRACT: The article presents an analysis of the legal status, organization and powers of the special services of the Republic of Estonia. The author presents the mission and tasks of the Estonian Internal Security Service (*Kaitsepolitsei*), the Estonian Foreign Intelligence Service (*Välisluureamet*) and the Military Intelligence Centre (*Luurekeskus*). The article show the historical aspect of the Estonian special services and their location in the structure of state organs responsible for national security. In addition, the author presents a surveillance system on the activities of intelligence and counterintelligence services.

KEYWORDS: secret services, intelligence, counterintelligence, Republic of Estonia, Estonian Internal Security Service, Estonian Foreign Intelligence Service

¹ War Studies Academy.

WPROWADZENIE

Badania nad miejscem służb specjalnych w strukturach organów państwa oraz ich roli w systemie bezpieczeństwa narodowego mają istotne znaczenie w związku z dynamicznymi zmianami, jakie zachodzą w środowisku bezpieczeństwa na płaszczyźnie lokalnej, regionalnej i globalnej. Wzrost zagrożeń asymetrycznych i znaczenia cyberprzestrzeni, nowe oblicza terroryzmu, nasilanie się walki informacyjnej i rozwój nowych technologii sprawiają, że współczesne systemy bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw nieustannie ewoluują. Zmieniają się też funkcje, zadania, struktura organizacyjna oraz regulacje prawne dotyczące służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych.

Na tym tle interesującym zagadnieniem są badania porównawcze w zakresie miejsca i roli, jakie służby specjalne zajmują w strukturze organów państwa w poszczególnych krajach. Z jednej strony takie badania w aspekcie teoretycznym uaktualniają, pogłębiają i systematyzują wiedzę na ten temat. Z drugiej zaś mogą również znaleźć zastosowanie praktyczne i być użyteczne w dyskusji na temat zmian w systemie funkcjonowania polskich służb specjalnych.

Z punktu widzenia Polski, ze względu na nasze położenie geograficzne, szczególnie ważna jest współpraca w zakresie bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego. W tym regionie oprócz Federacji Rosyjskiej leży jeszcze 9 państw europejskich o bardzo zróżnicowanym statusie. Polska, Niemcy, Dania, Litwa, Łotwa i Estonia są zarówno członkami NATO, jak i Unii Europejskiej. Szwecja i Finlandia mają status państw neutralnych, ale jednocześnie są członkami UE². Norwegia natomiast jest członkiem NATO, ale nie należy do Unii Europejskiej. Wszystko to sprawia, że współpraca wojskowa w regionie Morza Bałtyckiego jest dość skomplikowana i wieloaspektowa. Dotyczy to również działalności służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych poszczególnych państw regionu.

W niniejszym artykule chciałbym skoncentrować się na analizie miejsca i roli służb specjalnych w strukturach organów państwa Republiki Estonii – najmniejszego kraju w regionie Morza Bałtyckiego. Republika Estonii jest ciekawym obiektem badań naukowych m.in. ze względu na swoją wielkość, położenie geograficzne, granicę z Federacją Rosyjską, uwarunkowania gospodarcze, społeczne, historyczne, rozwiązania prawne oraz drogę, jaką przeszła od odzyskania niepodległości w 1991 r. po członkostwo w NATO i Unii Europejskiej.

Ze względu na szczególne położenie geopolityczne i stosunkowo niewielkie terytorium (ok. 45 tys. km²) oraz małą liczbę ludności (ok. 1,3 mln) Estonia postawiła w swojej polityce bezpieczeństwa na wsparcie sojuszników (w ramach kolektywnej obrony NATO) oraz własne zdolności militarne w ramach obrony totalnej z zaangażowaniem całego społeczeństwa³. Funkcjonowanie w tak trudnym środowisku bezpieczeństwa wymaga nie tylko odpowiedniego

² Szwecja i Finlandia mimo neutralnego statusu jako członkowie społeczności zachodniej realizują swoją politykę bezpieczeństwa poprzez dwustronne i wielostronne relacje międzynarodowe. Interesującą inicjatywą jest zwłaszcza NORDEFKO (*Nordic Defence Cooperation*), skupiające państwa nordyckie Danię, Norwegię, Islandię, Szwecję i Finlandię.

³ *National Defence Strategy*, Estonia 2011, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf, s. 8 (31.12.2018).

przygotowania sił zbrojnych, lecz także skutecznie działających służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Zrozumienie dla szczególnej roli służb specjalnych widać zresztą w wypowiedziach estońskich polityków. Były Minister Obrony Hannes Hanso uzasadniając w 2016 r. wprowadzenie zmian prawnych dotyczących nowych kompetencji wywiadu wojskowego powiedział, że do planowania obrony państwa potrzebne są informacje o intencjach ewentualnych przeciwników, a to wymaga odpowiednich zdolności wywiadowczych. Dodał też, że Estonia jest państwem granicznym NATO, a jej zdolności wywiadowcze są ważną częścią systemu ostrzegania całego sojuszu⁴.

Wzrost znaczenia służb specjalnych w systemie bezpieczeństwa narodowego Republiki Estonii wyraźnie widać też w strategicznych dokumentach państwa. W przyjętym przez estoński parlament na wniosek Rządu Republiki w 2017 roku *National security concept* stwierdzono, że do skutecznego zapobiegania zagrożeniom militarnym Estonia musi posiadać sprawnie działające służby specjalne⁵. Podkreślono rolę kontrwywiadu w zwalczaniu wrogiej działalności zagrażającej porządkowi konstytucyjnemu państwa. Zwrócono też uwagę, jak ważne w tym kontekście jest zdobywanie, gromadzenie i analizowanie informacji, a także ich wymiana z sojuszniczymi służbami specjalnymi. Ponadto mocno zaakcentowano, że Republika Estonii konsekwentnie dba o rozwój i wzmacnianie instytucji bezpieczeństwa państwa⁶.

Celem artykułu jest analiza statusu prawnego, organizacji i uprawnień estońskich służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Ważnym aspektem jest również wskazanie misji i zakresu zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei*), Estońskiej Służby Wywiadowczej (*Välisluureamet*) oraz Centrum Wywiadu Wojskowego (*Luurekeskus*). Ponadto celem artykułu jest także analiza przemian, jakie zaszły w strukturze organizacyjnej estońskich służb specjalnych na tle uwarunkowań historycznych oraz ukazanie systemu nadzoru nad ich działalnością.

Główny problem badawczy sformułowałem w postaci pytania: jakie jest miejsce i rola cywilnych i wojskowych służb specjalnych Republiki Estonii w systemie organów państwa odpowiedzialnych za sferę bezpieczeństwa? Ponadto wraz z głównym problemem badawczym wyłoniłem trzy pytania szczegółowe:

- Jaki jest status prawny służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych Republiki Estonii oraz jakie są ich główne zadania?
- Jak wygląda obecna struktura organizacyjna estońskich służb specjalnych oraz jakimi uprawnieniami dysponują ich funkcjonariusze?
- Jak ukształtowany jest system kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w Republice Estonii?

⁴ Hanso: *Military intelligence rights should be brought into conformity with the challenges of the security environment*, <http://www.kaitseministeerium.ee/en/news/hanso-military-intelligence-rights-should-be-brought-conformity-challenges-security-environment> (31.12.2018).

⁵ *National Security Concept 2017*, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf, s.11 (31.12.2018).

⁶ *Ibidem*, s. 13.

Jako metody badawcze wykorzystałem przede wszystkim krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz metodę badania dokumentów polegającą na analizie i interpretacji strategicznych dokumentów planowania obronnego Republiki Estonii oraz obszernego systemu estońskiego prawa obronnego (ustawy i rozporządzenia). Wykorzystałem również metodę historyczno-porównawczą i prawnodogmatyczną.

Przed rozpoczęcie głównych rozważań chciałbym poczynić jeszcze jedno wyjaśnienie. W artykule dość często pojawia się określenie „służby specjalne”, choć w aktach normatywnych Republiki Estonii nie występuje takie sformułowanie. W ustawie *Security Authorities Act*⁷ w stosunku do *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* używane jest określenie „organy bezpieczeństwa państwa”, w ustawie *Estonian Defence Forces Organisation Act*⁸ natomiast w stosunku do *Luurekeskus* używane jest określenie „wywiad wojskowy”. Tym niemniej termin „służby specjalne” został w niniejszym artykule potraktowany zgodnie z definicją ze *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* jako ogólna nazwa dla cywilnych i wojskowych służb organizujących i prowadzących działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze⁹.

RYS HISTORYCZNY ESTOŃSKICH SŁUŻB SPECJALNYCH

Historia Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego sięga okresu międzywojennego i pierwszej niepodległości Estonii¹⁰. W czasie Estońskiej Wojny Wyzwoleńczej z Rosją Radziecką (1918-1920) za wywiad i kontrwywiad nowo utworzonego państwa estońskiego odpowiadał Departament Informacji Wojskowej (podporządkowany Sztabowi Generalnemu). Natomiast 12 kwietnia 1920 r. rozporządzeniem podpisanym przez premiera Jaana Tõnissona i ministra spraw wewnętrznych Aleksandra Hellata powołano do życia Służbę Bezpieczeństwa Wewnętrznego Republiki Estonii¹¹. Od 1925 r. instytucja ta istniała pod nazwą Policja Polityczna (est. *Poliitiline politsei*, w skrócie PolPol), a do jej zadań należało m.in. przeciwdziałanie szpiegostwu, terroryzmowi, dezercji oraz działalności ekstremistów politycznych dążących do obalenia porządku konstytucyjnego Republiki. Kres działalności PolPol położyła aneksja Estonii przez Związek Radziecki w 1940 roku¹².

⁷ *Security Authorities Act*, passed 20.12.2000 (RT I 2001, 7, 17), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112013020/consolide/current> (31.12.2018).

⁸ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, passed 19.06.2008 (RT I 2008, 35, 213), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013067/consolide/current> (31.12.2018).

⁹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 123. Ciekawe rozważania w kwestii definicji terminu „służby specjalne”: znajdują się też m.in. w: M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych*, Warszawa 2014.

¹⁰ Więcej na temat pierwszej niepodległości Estonii *Vide* m.in. J. Lewandowski, *Historia Estonii*, Wrocław 2002; K. O'Connor, *The History of the Baltic States*, Westport, Connecticut, London 2003.

¹¹ Stąd też 12 kwietnia obchodzony jest jako święto Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

¹² Oficerów PolPol władze komunistyczne poddały szczególnym represjom. Ocenia się że 90% z nich zostało zabitych przed końcem II wojny światowej. Represjom poddano także członków ich rodzin. *Vide Estonian Internal Security Service in 1920-1940*, <https://www.kapo.ee/en/content/estonian-internal-security-service-1920-1940.html> (31.12.2018).

Po proklamowaniu przez Estonię niepodległości¹³ w 1991 r. Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego została ponownie utworzona. Przez pierwsze lata funkcjonowała jako Policja Bezpieczeństwa w ramach departamentu w strukturach centrali estońskiej policji, a następnie jako odrębna jednostka. Do głównych zadań Policji Bezpieczeństwa należało m.in. zwalczanie przestępczości zorganizowanej i terroryzmu, ochrona integralności terytorialnej państwa oraz ochrona osiągnięć naukowych i technologicznych ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa¹⁴. Kluczowym momentem w funkcjonowaniu tej instytucji było uchwalenie przez parlament (*Riigikogu*) w marcu 2001 roku ustawy *Security Authorities Act*. Zgodnie z jej przepisami zmieniono nazwę Policji Bezpieczeństwa na Estońska Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei* – odtąd używany jest też skrót nazwy KaPo) oraz przekształcono status tej służby z organu policyjnego na organ bezpieczeństwa państwa.

Z kolei historia Estońskiej Służby Wywiadowczej sięga roku 1992, kiedy w ramach odbudowywania struktur odradzającego się państwa utworzono Agencję Informacji przy Kancelarii Stanu Rządu Republiki (est. *Eesti Vabariigi Riigikantselei Teabeteenistus*). W 1994 r. Agencja została podporządkowana Ministrowi Spraw Zagranicznych. Natomiast w 2001 r. po uchwaleniu *Security Authorities Act* służba została przekształcona w Zarząd Wywiadu (est. *Teabeamet*), połączona z jednostką wywiadu elektronicznego (est. *Valitsusside Asutuse Signaalluureüksus*) i podporządkowana pod Ministra Obrony. W 2017 r. po raz kolejny zmieniano nazwę służby tym razem na Estońska Służba Wywiadowcza (*Välisluureamet*)¹⁵.

STATUS PRAWNY I ZADANIA SŁUŻB SPECJALNYCH REPUBLIKI ESTONII

Podstawy prawne działalności służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych w Republice Estonii określone są przede wszystkim w ustawie *Security Authorities Act* (w przypadku *Kaitsepolitsei* i *Välisluureamet*) oraz *Estonian Defence Forces Organisation Act* (w przypadku wywiadu wojskowego). Ponadto regulacje prawne dotyczące służb specjalnych znajdują się też w szeregu innych ustaw m.in.: *National Defence Act*¹⁶, *State Secrets and Classified Information of Foreign States Act*¹⁷, *Government of the Republic Act*¹⁸, *Police and Border Guard Act*¹⁹, *Military Service Act*²⁰, *Weapons Act*²¹, *Anti-corruption Act*²², *Code of Criminal Procedure*²³,

¹³ Więcej na temat przemian ustrojowych i budowania struktur państwa po odzyskaniu przez Estonię niepodległości w 1991 r. *Vide* J. Zieliński, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004.

¹⁴ Re-establishment of the Security Police, <https://www.kapo.ee/en/content/re-establishment-security-police.html>, (31.12.2018).

¹⁵ *About EFIS*, <https://www.valisluureamet.ee/en.html> (31.12.2018).

¹⁶ *National Defence Act*, passed 11.02.2015 (RT I, 12.03.2015, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510072017008/consolide/current> (31.12.2018).

¹⁷ *State Secrets and Classified Information of Foreign States Act*, Passed 25.01.2007 (RT I 2007, 16, 77), subsequently amended (31.12.2018).

¹⁸ *Government of the Republic Act*, passed 13.12.1995 (RT I 1995, 94, 1628), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516102017008/consolide> (31.12.2018).

¹⁹ *Police and Border Guard Act*, Passed 06.05.2009 (RT I 2009, 26, 159), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/515092017001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁰ *Military Service Act*, passed 13.06.2012 (RT I, 10.07.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507112013007/consolide/current> (31.12.2018).

*the Law Enforcement Act*²⁴. Ponadto kluczowe dokumenty z punktu widzenia organizacji wewnętrznej poszczególnych służb (np. statuty) unormowane są w rozporządzeniach.

Ustawodawca zdefiniował główne cele działalności organów bezpieczeństwa (Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Estońskiej Służby Wywiadowczej) w art. 2 ust. 1 *Security Authorities Act*, do których zaliczono zapewnienie bezpieczeństwa narodowego oraz ochronę porządku konstytucyjnego, poprzez stosowanie niemilitarnych środków zapobiegania oraz gromadzenie i analizowanie informacji niezbędnych do określenia polityki bezpieczeństwa i obrony narodowej Republiki Estonii. Ponadto w *Security Authorities Act* określono również szczegółowe misje służb specjalnych i ich rolę w systemie bezpieczeństwa państwa.

Do zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego należą kwestie związane z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa w tym działania kontrwywiadowcze, antyterrorystyczne i antykorupcyjne. *Kaitsepolitsei* zdobywa i analizuje informacje m.in. w celu:

- zapobiegania i zwalczania działań zmierzających do obalenia siłą porządku konstytucyjnego lub integralności terytorialnej Republiki Estonii,
- zapobiegania i zwalczania działań wywiadowczych obcych państw skierowanych przeciwko Estonii,
- zapobiegania i zwalczania terroryzmu oraz źródeł jego finansowania,
- zapobiegania i zwalczania korupcji zagrażającej bezpieczeństwu narodowemu,
- zwalczania przestępstw, których postępowanie przygotowawcze leży w gestii służby (m.in. szpiegostwo, terroryzm, zbrodnie wojenne, podżeganie do nienawiści, nielegalny obrót bronią, materiałami wybuchowymi, materiałami radioaktywnymi lub innymi materiałami strategicznymi),
- ochrony tajemnicy państwowej i informacji niejawnych²⁵.
- Natomiast do zadań Estońskiej Służby Wywiadowczej należą przede wszystkim działania związane z bezpieczeństwem zewnętrznym państwa, w tym m.in.:
- zdobywanie i analizowanie informacji dotyczących sytuacji międzynarodowej oraz aktywności obcych państw, istotnych z punktu widzenia celów polityki zagranicznej, gospodarczej i obrony narodowej Republiki Estonii,
- działalność kontrwywiadowczą w celu ochrony misji zagranicznych państwa i uczestniczącego w nich personelu dyplomatycznego oraz personelu Estońskich Sił Obronnych,

²¹ *Weapons Act*, Passed 13.06.2001 (RT I 2001, 65, 377), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/512032018001/consolide/current> (31.12.2018).

²² *Anti-corruption Act*, Passed 06.06.2012 (RT I, 29.06.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523112017002/consolide/current> (31.12.2018).

²³ *Code of Criminal Procedure*, Passed 12.02.2003 (RT I 2003, 27, 166), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506062018001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁴ *Law Enforcement Act*, Passed 23.02.2011 (RT I, 22.03.2011, 4), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507122016001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 6.

- działalność kontrwywiadowczą w celu ochrony personelu i mienia *Välisluureamet* oraz osób rekrutowanych do współpracy,
- nadzorowanie systemu ochrony informacji niejawnych w stosunkach Republiki Estonii z innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi²⁶.

Ponadto *Välisluureamet* jest ustawowo zobligowana do wsparcia Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zbieraniu informacji drogą elektroniczną oraz wsparcia Estońskich Sił Obrony w zakresie wywiadu wojskowego.

Z kolei do zadań Centrum Wywiadu Wojskowego, zgodnie z ustawą *Estonian Defence Forces Organisation Act*, należy koordynowanie operacji wywiadowczych sił zbrojnych oraz zdobywanie i analizowanie informacji ważnych z punktu widzenia:

- militarnej obrony państwa,
- przygotowania i przeprowadzenia międzynarodowej operacji wojskowej,
- zapobiegania i zwalczania działań wywiadowczych obcych państw skierowanych przeciwko Republice Estonii i jej siłom zbrojnymi,
- ochrony jednostek Estońskich Sił Obrony uczestniczących w międzynarodowych operacjach wojskowych.

Zadaniem *Luurekeskus* jest również zapewnienie Ministrowi Obrony, Dowódcy Estońskich Sił Obrony i jego zastępcy odpowiednich informacji wywiadowczych dotyczących bezpieczeństwa państwa i obrony narodowej. Ponadto Wojskowe Centrum Wywiadowcze organizuje szkolenia wywiadowcze oraz bierze udział w międzynarodowej i krajowej współpracy w zakresie określonym przez Dowódcę Sił Obrony²⁷.

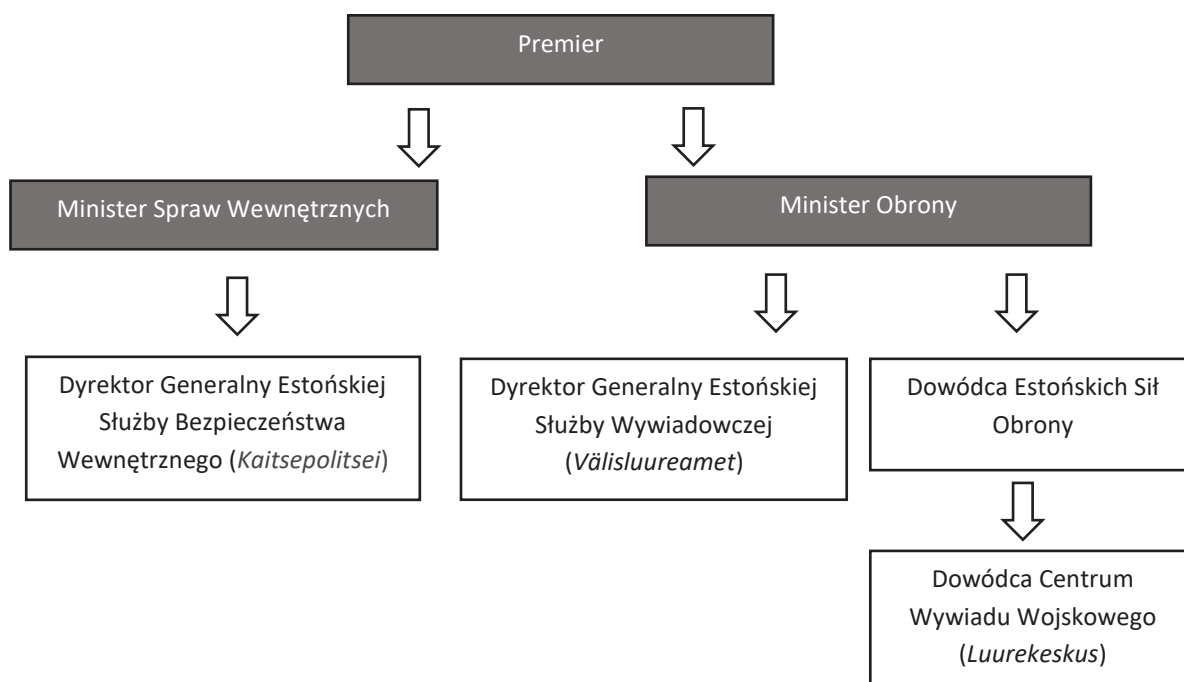
ORGANIZACJA I UPRAWNIENIA SŁUŻB SPECJALNYCH REPUBLIKI ESTONII

Każda z estońskich służb specjalnych jest umiejscowiona w określonej strukturze organów państwa. *Kaitsepolitsei* podlega Ministrowi Spraw Wewnętrznych, *Välisluureamet* zaś Ministrowi Obrony. Wywiad wojskowy natomiast zorganizowany jest jako jednostka Centrum Wywiadu Wojskowego, która jest strukturalną częścią Estońskich Sił Obrony. Dowódca Centrum Wywiadu Wojskowego jest bezpośrednio podporządkowany Dowódcy Sił Obrony, ten zaś podlega Ministrowi Obrony²⁸.

²⁶ *Ibidem*, art. 7

²⁷ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 23³ i 36.

²⁸ Minister Obrony nie posiada jednak uprawnień do dowodzenia w stosunku do Dowódcy Sił Obrony w rozumieniu art. 27 ustawy *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*

Rysunek 1. Schemat umiejscowienia kierowniczych organów wywiadu i kontrwywiadu w strukturach państwa
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie aktów prawnych dotyczących estońskich służb specjalnych.

Na czele *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* stoją Dyrektorzy Generalni, powoływani przez Rząd Republiki na wniosek odpowiednio Ministra Spraw Wewnętrznych lub Ministra Obrony, po zasięgnięciu opinii parlamentarnej Komisji ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa. Szefa służby wyznacza się na 5-letnią kadencję. Ta sama osoba może sprawować stanowisko Dyrektora Generalnego tylko przez dwie kadencje. Ustawa *Police and Border Guard Act* w art. 43 ust. 5 wskazuje, że kandydat na szefa Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego powinien posiadać co najmniej 3-letnie doświadczenie w pracy na stanowisku kierowniczym w instytucjach związanych z bezpieczeństwem państwa (m.in. na stanowisku dyrektora generalnego, zastępcy dyrektora generalnego lub kierownika jednostki Policji i Straży Granicznej²⁹, kierownika departamentu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, prokuratora generalnego) lub co najmniej 5-letni staż pracy jako szef innego organu państwowego³⁰.

Z kolei zgodnie z art. 93 ustawy *Military Service Act* na czele wywiadu wojskowego stoi Dowódca Centrum Wywiadu Wojskowego wyznaczany na stanowisko przez Ministra Obrony na wniosek Dowódcy Estońskich Sił Obrony. Kandydat musi być żołnierzem w służbie czynnej oraz posiadać poświadczenie bezpieczeństwa dostępu do informacji o klauzuli „ściśle tajne”. Dowódca *Luurekeskus* sprawuje swoją funkcję zarówno w okresie pokoju, jak i w czasie wojny³¹.

Osoby ubiegające się o przyjęcie do służb specjalnych muszą spełniać określone wymagania. W przypadku *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* są to m.in. posiadanie obywatelstwa estońskiego, co najmniej średnie wykształcenie, pełna zdolność do czynności prawnych oraz

²⁹ W Republice Estonii Policja i Straż Graniczna od 2010 roku zostały połączone w jeden urząd.

³⁰ *Police and Border Guard Act*, *op. cit.*, art. 43 ust. 5.

³¹ *Military Service Act*, *op. cit.*, art. 93.

biegłe władanie językiem estońskim na wymaganym poziomie³². Z kolei przyczyny dyskwalifikujące do pracy w organach bezpieczeństwa to m.in. otrzymanie emerytury lub uposażenia za pracę w państwach spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego, NATO lub Szwajcarii, a także niespełnianie warunków poświadczenia bezpieczeństwa dostępu do informacji niejawnych³³. W przypadku *Luurekeskus* kandydat musi być żołnierzem służby czynnej, spełniać warunki otrzymania poświadczenia bezpieczeństwa dostępu do informacji niejawnych oraz wymagania określone w art. 83 ust. 1 *Military Service Act* m.in. obywatelstwo estońskie, wiek 18-60 lat, pełną zdolność do czynności prawnych, biegłe posługiwanie się językiem estońskim, odpowiednie przygotowanie fizyczne, odpowiedni stan zdrowia, podleganie powszechnemu obowiązkowi obrony³⁴.

Aby zapewnić skuteczną koordynację działań służb specjalnych w Estonii wprowadzono kilka ważnych rozwiązań ustawowych. Po pierwsze, zgodnie z *Security Authorities Act* Premier oraz Minister Spraw Wewnętrznych i Minister Obrony, są zobligowani do stałej współpracy w celu zapewnienia harmonijnego działania poszczególnych organów bezpieczeństwa państwa. Po drugie, Rząd corocznie przyjmuje plan dotyczący celów działania służb specjalnych oraz analizy uzyskiwanych informacji kluczowych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego. Na tej podstawie z kolei zorganizowana jest współpraca pomiędzy *Kaitsepolitsei*, *Välisluureamet* i *Luurekeskus*³⁵. Po trzecie, ustawa *Estonian Defence Forces Organisation Act* określa współpracę *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* z Estońskimi Siłami Obrony i Centrum Wywiadu Wojskowego przy wykonywaniu zadań wywiadowczych i kontrwywiadowczych, które dotyczą sił zbrojnych³⁶. Wreszcie po czwarte, Komitetowi ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki powierzono ważne zadania w zakresie koordynacji współpracy służb specjalnych³⁷.

W skład Komitetu ds. Bezpieczeństwa na podstawie art. 4 ustawy *National Defence Act* wchodzi: Premier, Minister Obrony, Minister Spraw Wewnętrznych, Minister Spraw Zagranicznych, Minister Sprawiedliwości, Minister Finansów, Minister Gospodarki i Infrastruktury oraz Minister Przedsiębiorczości i Technologii. Posiedzeniom Komitetu przewodniczy Premier, pod jego nieobecność zaś – Minister Obrony. Regulamin Komitetu przyjmuje w drodze rozporządzenia Rząd Republiki, a Kancelaria Stanu obsługuje Komitet pod względem administracyjnym. Do kompetencji Komitetu ds. Bezpieczeństwa należy koordynacja działań władzy wykonawczej związanej z planowaniem, rozwojem i organizacją obrony narodowej Republiki Estonii³⁸. Ponadto na podstawie art. 10 ustawy *Security Authorities Act*, Komitet m.in.:

³² Ten ostatni warunek wynika z faktu, że po ogłoszeniu niepodległości Estonii w 1991 r. część obywateli dawnego ZSRR pochodzenia rosyjskiego, zamieszkująca na terytorium tej republiki otrzymała estońskie obywatelstwo pomimo tego, że posługiwały się jedynie językiem rosyjskim. *Vide*: J.Lewandowski, *Historia Estonii*, *op. cit.*, s. 251-253.

³³ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 14.

³⁴ *Military Service Act*, *op. cit.*, art. 83 ust. 1.

³⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 9 i 11.

³⁶ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 41 ust. 1

³⁷ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 10.

³⁸ *National Defence Duties Act*, *op. cit.*, art. 4.

koordynuje działania służb specjalnych, analizuje i ocenia sytuację bezpieczeństwa w państwie oraz określa zakres informacji niezbędnych dla bezpieczeństwa państwa i obrony narodowej³⁹.

Służby specjalne realizując swoje zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu korzystają z szeregu uprawnień. Są to zarówno czynności analityczno-informacyjne, operacyjno-rozpoznawcze, jak i dochodzeniowo-śledcze. Dysponują uprawnieniami do prowadzenia niejawnej inwigilacji za pomocą środków technicznych (m.in. podsłuch, obserwacja, kontrola treści korespondencji elektronicznej), werbowania tajnych współpracowników, dostępu do baz danych oraz danych osobowych i ich niejawnego przetwarzania. Funkcjonariusze organów bezpieczeństwa wyposażeni są także w prawo do użycia środków przymusu bezpośredniego, a instytucje państwowe w Estonii zobowiązane są do udzielenia wszelkiej pomocy służbom specjalnym w wykonywaniu ich ustawowych zadań⁴⁰. Porównując uprawnienia estońskich służb specjalnych z innymi służbami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi na świecie, należy stwierdzić, że nie odbiegają one od standardowego katalogu metod wykorzystywanych w pracy służb specjalnych.

NADZÓR NAD DZIAŁALNOŚCIĄ SŁUŻB SPECJALNYCH W REPUBLICIE ESTONII

Skuteczny system kontroli nad służbami specjalnymi jest dziś jednym z elementów każdego demokratycznego państwa prawnego. Estonia jako członek NATO i Unii Europejskiej wypracowało odpowiednie metody kontroli i nadzoru nad działalnością służb.

W pierwszej kolejności należy podkreślić rolę organów władzy wykonawczej – Ministra Spraw Wewnętrznych oraz Ministra Obrony, którzy jako bezpośredni zwierzchnicy Dyrektorów Generalnych *Kaitsepolitsei* i *Välisluureamet* posiadają szereg uprawnień do nadzoru i kontroli ich pracy. Trochę inaczej wygląda sytuacja w przypadku wywiadu wojskowego, gdyż Dowódca *Luurekeskus* podporządkowany jest Dowódcy Sił Obrony, a ten z kolei odpowiada przed Ministrem Obrony. Cywilna kontrola nad siłami zbrojnymi jest jednak w Republice Estonii na ugruntowanym poziomie, a nadrzędna pozycja rządu w tym zakresie nie budzi wątpliwości⁴¹. Dodatkowo należy podkreślić rolę kontroli wewnętrznej w Estońskich Siłach Obrony nad wywiadem wojskowym. Podobne zadania kontrolne wykonują też odpowiednie komórki w Ministerstwie Obrony i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w stosunku do pozostałych służb specjalnych.

Przedstawiając nadzór nad działalnością organów bezpieczeństwa państwa ze strony władzy wykonawczej nie można pominąć ważnej roli Premiera, który jako szef rządu może żądać od różnych instytucji wszelkich informacji na temat działalności służb specjalnych. Dodatkowo Premier stoi na czele Komitetu ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki, którego zadaniem jest m.in. koordynacja działania służb specjalnych⁴².

³⁹ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 10.

⁴⁰ Przepisy dotyczące uprawnień funkcjonariuszy *Kaitsepolitsei*, *Välisluureamet* oraz *Luurekeskus* znajdują się m.in. w ustawach *Security Authorities Act*, *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *Police and Border Guard Act*, *Law Enforcement Act*, *Weapons Act*.

⁴¹ L. Karabeshkin, *Civil-military Relations in Estonia: Legal Background and Contemporary Discourse. The Estonian Case*, Frankfurt 2007.

⁴² *Vide*: M. A. Kamiński, *Obrona Narodowa Republiki Estonii*, s. 148-149.

W systemie kontroli nad służbami specjalnymi znaczącą pozycję posiada również parlamentarna Komisja ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa. Jej szczególna rola wiąże się z niezależnością od władzy wykonawczej, gdyż jako wewnętrzny organ *Riigikogu* reprezentuje władzę ustawodawczą. Jest to Komisja specjalna, która posiada umocowanie ustawowe w *Security Authorities Act* oraz regulaminie parlamentu – *Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act*⁴³. W skład Komisji wchodzi 6 parlamentarzystów reprezentujących wszystkie frakcje polityczne obecne w *Riigikogu*⁴⁴. Zadaniem Komisji ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa jest kontrola władzy wykonawczej w zakresie pracy organów bezpieczeństwa oraz weryfikacja działalności Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Estońskiej Służby Wywiadowczej w kontekście zgodności z prawem⁴⁵. Zgodnie z art. 42 ust. 3 ustawy *Estonian Defence Forces Organisation Act* Komisja posiada to samo uprawnienie w stosunku do Centrum Wywiadu Wojskowego⁴⁶.

Premier oraz Minister Obrony i Minister Spraw Wewnętrznych mają obowiązek informowania Komisji o działaniach służb specjalnych, w tym przynajmniej raz na sześć miesięcy muszą przedstawić kompleksowe sprawozdanie w tej sprawie. Komisja w celu wykonywania swojej funkcji kontrolnej posiada uprawnienie do wzywania na posiedzenie określonych osób i żądania okazania dokumentów. W przypadku wykrycia przestępstw w działalności służb specjalnych Komisja ma obowiązek zawiadomić o tym fakcie odpowiednie organy ścigania.

PODSUMOWANIE

Pozycja służb specjalnych w Republice Estonii jest konsekwentnie wzmocniana. Ważnym momentem było niewątpliwie uchwalenie w 2001 r. ustawy *Security Authorities Act*, która stworzyła podstawy działalności Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Estońskiej Służby Wywiadowczej. Analizując zadania poszczególnych służb wyraźnie widać, że *Kaitsepolitsei* posiada głównie kompetencje kontrwywiadowcze i koncentruje się na bezpieczeństwie wewnętrznym, natomiast *Välisluureamet* to wywiad i sfera bezpieczeństwa zewnętrznego. W przypadku Centrum Wywiadu Wojskowego dominuje zdobywanie informacji i zadania wywiadowcze, choć jednostka ta realizuje również zadania kontrwywiadowcze w stosunku do Estońskich Sił Obrony.

Na uwagę zasługuje podporządkowanie służb specjalnych organom władzy wykonawczej z wiodącą rolą Ministra Obrony (w przypadku Estońskiej Służby Wywiadowczej i pośrednio Centrum Wywiadu Wojskowego) oraz Ministra Spraw Wewnętrznych (w przypadku Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego). Warto też podkreślić zabiegi ustawodawcy zmierzające

⁴³ *Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act*, passed 11.02.2003 (RT I 2007, 44, 316), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518112014003/consolide/current> (31.12.2018).

⁴⁴ *Security Authorities Surveillance Select Committee*, <https://www.riigikogu.ee/en/parliament-of-estonia/committees/security-authorities-surveillance-select-committee/> (31.12.2018).

⁴⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 36.

⁴⁶ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 42 ust. 3.

do poprawy współpracy estońskich służb specjalnych, koordynacji ich pracy i wzajemnej wymiany informacji (z ważną rolą Komitetu ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki).

System kontroli nad służbami specjalnymi w Republice Estonii jest skonstruowany w sposób dość typowy dla europejskich państw NATO. Zadania i kompetencje posiadają w tym zakresie zarówno organy władzy wykonawczej, jak i ustawodawczej (parlamentarna Komisja ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa).

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Bożek Martin, Czuryk Małgorzata, Karpiuk Mirosław. 2014. Kostrubiec Jarosław, Służby specjalne w strukturze władz publicznych. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kai-Helin Kaldas. 2005. The Evolution of Estonian Security Options During the 1990s, Garmisch-Partenkirchen Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes (PfPC).
- Kaitseministeerium 2018. Hanso: Military intelligence rights should be brought into conformity with the challenges of the security environment. <http://www.kaitseministeerium.ee/en/news/hanso-military-intelligence-rights-should-be-brought-conformity-challenges-security-environment>.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Obrona Narodowa Republiki Estonii. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Uprawnienia służb specjalnych w zakresie dostępu do danych osobowych [w:] Reforma ochrony danych osobowych, (red.) J. Taczowska-Olszewska, M. Nowikowska, A. Brzostek Silva Rerum.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Zadania Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego [w:] Prawo wojskowe, (red.) W. Kitler, M. Stepnowska, D. Nowak, Wolters Kluwer.
- KAPO. 2018. Estonian Internal Security Service in 1920-1940, <http://www.kapo.ee/en/content/estonian-internal-security-service-1920-1940.html>
- Kapo. 2018. Re-establishment of the Security Police, <http://www.kapo.ee/en/content/re-establishment-security-police.html>.
- Karabeshkin Leonid. 2002. Civil-military Relations in Estonia: Legal Background and Contemporary Discourse. The Estonian Case, Peace Research Institute, Frankfurt 2007.
- Lewandowski Jan, Historia Estonii. Wrocław: Ossolineum.
- Minkina Mirosław. 2011. Wywiad w państwie współczesnym. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Minkina Mirosław. 2014. Sztuka wywiadu w państwie współczesnym. Warszawa: Bellona.
- O'Connor Kevin. 2003. The History of the Baltic States. London Greenwood Westport-Connecticut.
- Przybyła Sylwester. 1996. Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne Litwy, Łotwy i Estonii. Warszawa: Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej.

- Riigikogu. 2018. Security Authorities Surveillance Select Committee, <https://www.riigikogu.ee/en/parliament-of-estonia/committees/security-authorities-surveillance-select-committee/>
- Rublovskis Raimonds, Šešelgyte Margarita, Kaljurand Riina. 2013. Defence and security for the small. Perspectives from the Baltic States. Reykjavík: Centre for Small State Studies Institute of International Affairs.
- Veebel Viljar. 2017. Planning and developing the Estonian Military Forces: Progress, Challenges and Dilemmas. Tallinn: Estonian Foreign Policy Institute.
- Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. 2008. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Zalewski Sławomir. 2002. Służby specjalne w państwie demokratycznym. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Zieliński Jacek. 2004. Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii. Warszawa: Aspra-Jr.
- Żebrowski Andrzej, Żmigrodzki Marek, Babula Julian. 1999. Rola służb specjalnych w siłach zbrojnych: wywiad i kontrwywiad. Kraków: Oficyna Wydawnicza Abrys.

AKTY PRAWNE

- Anti-corruption Act, Passed 06.06.2012 (RT I, 29.06.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523112017002/consolide/current>.
- Code of Criminal Procedure, Passed 12.02.2003 (RT I 2003, 27, 166), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506062018001/consolide/current>.
- Estonian Defence Forces Organisation Act, passed 19.06.2008 (RT I 2008, 35, 213), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013067/consolide/current>.
- Government of the Republic Act, passed 13.12.1995 (RT I 1995, 94, 1628), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516102017008/consolide>.
- Law Enforcement Act, Passed 23.02.2011 (RT I, 22.03.2011, 4), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507122016001/consolide/current>.
- Military Service Act, passed 13.06.2012 (RT I, 10.07.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507112013007/consolide/current>.
- National Defence Act, passed 11.02.2015 (RT I, 12.03.2015, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510072017008/consolide/current>.
- National Defence Duties Act, Passed 22.02.1995 (RT I 1995, 25, 352), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518042018001/consolide/current>.
- National Defence Strategy Estonia 2011, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf.
- National Security Concept 2017, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf.
- Police and Border Guard Act, Passed 06.05.2009 (RT I 2009, 26, 159), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/515092017001/consolide/current>.
- Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act, passed 11.02.2003 (RT I 2007, 44, 316), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518112014003/consolide/current>.

Security Authorities Act, passed 20.12.2000 (RT I 2001, 7, 17), subsequently amended,
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112013020/consolide/current>.

State Secrets and Classified Information of Foreign States Act, Passed 25.01.2007 (RT I
2007, 16, 77), subsequently amended.

Weapons Act, Passed 13.06.2001 (RT I 2001, 65, 377), subsequently amended,
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/512032018001/consolide/current>.